

CONTRIBUȚIUNI SEMANTICE ȘI LEXICALE

1. OSPĂȚ „nuntă“, OASPE „nuntaș“

Ospăț — în limba veche și dialectal *uspăț* — și *oaspe* (*oaspete*, etc.), care în dialectul dacoromân apar cu mai multă vieață, după regiuni,¹⁾ fără îndoială că au cunoscut odată o răspândire generală în Nordul Dunării.

Înțelesul cel mai răspândit al lui *ospăț* este cel de „nuntă“, pe care, de mirat, nu-l dă niciunul din dicționarele noastre²⁾. Numai cu acest înțeles se cunoaște cuvântul în tot Ardealul și în ținuturile învecinate, formând arie compactă³⁾.

1) V. ALRM I, vol. 2, H. 352 (înțelesurile și expansiunea lui OSPĂȚ) și H. 354 (înțelesurile și expansiunea lui OASPE). *Ospăț* este cunoscut în Transilvania, unde face arie, mai rar se întâlnește în Bucovina, Moldova de Nord și Basarabia, rar în Banat, Oltenia și Dobrogea și rar de tot în Muntenia și Sudul Moldovei; iar *oaspe*, fără să facă arii mai mari, se găsește în centrul Transilvaniei, în Moldova, Basarabia și ici colo, foarte rar, în Muntenia, Banat și Dobrogea.

2) Nu-l înregistrează nici TDRG, nici CADF, care este bogat în cuvinte, forme și înțelesuri dialectale și, firește, nici SCRIBAN, D., deși *ospăț* „nuntă“ se găsește în literatura populară (*Fetele, la porunca împăratului, rămaseră în curte cu mama lor cu tot până în cealaltă zi, când veni popa, îi cunună și făcură odată trei ospețe care au ținut o săptămână. RETEGANUL, P. II 26. Incepură a tăia la scaune și la căzi pentru ospățul, la care a fost nun mare Pipăruș Petru cu Ileana Cosinzeana Ib. III 81. După două săptămâni Ileana se cunună cu Ioniță Făt-Frumos, ș-o tras un drăguț de uspăț (ospăț) de s'o dus vestea peste nouă hotare. FRÂNCU-CANDREA, M. 253. Insurându-se împăratul paserilor, a poftit pre toate paserile la ospăț. MARIAN, O. II 4).*

3) Pentru expansiunea lui *ospăț* „nuntă“ să se confrunte H. 350 (NUNTĂ) cu H. 352 (Înțelesurile și expansiunea lui OSPĂȚ) din ALRM I, vol. 2. Ariile lui *ospăț* „nuntă“ din aceste două hărți nu corespund. Evident

Ospăț (< lat. *hospitum* „hospitalité qu'on donne ou qu'on reçoit, action de recevoir, de loger, d'héberger“, „Gastfreundschaft als Verhältniss zwischen zwei Gastfreunden, gastliche Aufnahme, Bewirthung“) în înțelesul pe care l-a avut la origine, cuprinde ideea de „găzduire“. Dar cum ospelui i se făcea o primire bună, cu mâncare și băutură — găzduirea, nefiind un eveniment de toate zilele, devenea un adevărat praznic — *ospăț* a primit sensul de „masă mare la diferite împrejurări, petrecere, banchet“⁴⁾. Acesta e înțelesul obișnuit al lui *ospăț*. Cu acest înțeles se întâlnește în limba veche (*Și făcu ospăț mare Levia în casa lui*. CORESI, TETRAEV. 5, ap. TDRG. *Sufletul cela ce nu cearcă să mănânce dentru ospățul tău*. (ante 1633) GASTER, CR. I 80. *Spuneți chemaților că iată ospățul iaste gata*. VARLAAM, C. 286. *Chemă pre dumniavoastră pre toți la ospățu*. (1678) GASTER, CR I 238. *Și împreună îmi gătește și ospățu*. BIBLIA (1688) 902/28), la scriitorii mai noi (*La ospete niciodată iuteală, ceartă și răutate, că'ndată te poticnești*. GOLESCU, ap. ZANNE, P. VII 77. *Gândind ca ospăț să facă*. BARAC, A. 79. *Din porunca lui se găti un ospăț minunat*. C. NEGRUZZI, I 85. *Veni iar la ospăț*. EMINESCU, N. 8) și în literatura populară (*Puse să se gătească un ospăț înfricoșat*. ISPIRESCU, L. 376. *Și pe iarba s'ășezau De ospăț că s'apucau*. IARNIK-BĂRSEANU, D. 312. *În ziua de Anul nou se ține așa numitul ospăț*. PAMFILE, CR(Ă)C. 167. *Ospățuri ca acele îi făcu*. ȘEZ. II 206;

e mai restrânsă în cea dintâi, unde materialul s'a cules cu o întrebare indirectă și ceva mai extinsă în cea de pe urmă, în care e înfățișat și materialul adunat cu o întrebare directă. Din suprapunerea lui *ospăț* „nuntă“ din cele două hărți se observă coexistența lui *ospăț* și *nuntă*, la periferia ariei, pentru denumirea aceleași noțiuni. Altfel unde *ospăț* a primit înțelesul de „nuntă“, *nuntă*, nu se mai cunoaște, decât, poate, ca un cuvânt orașenesc. Cf. „*nuntă* nu vine ușor zis la limbă“, 118 notă/ALR I, vol. 2, H. 254.

⁴⁾ Felul de viață din vremurile străvechi a țaranului român poate explica această evoluție de sens. Răzlețit în munți, Românul se bucura de drumețul ce-i deschidea ușa, cu care avea să schimbe o vorbă și dela care avea să afle noutăți, primindu-l cu toată dragostea în casa sau stâna lui, ospătându-l cu ce avea mai ales și mai bun (v. I.-A. C a n d r e a, *Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice*, București, 1914, p. 22).

cf. ib. V 115, ARH. FOLK. IV 68). Numai cu acest înțeles se cunoaște cuvântul în dialectul aromân (*Și-l ținu uspeț. PAPAHAĞI, B. A. 244/36. S-l'-u facă uspeț* ib. 363/30. *Șađu...n uspeț* ib. 245/15, etc.) și în dialectul meglenoromân (*Să si ducă la lisitsa ăñ uspets. CAPIDAN, M. II 5/30*).

Hărțile Atlasului lingvistic atestă și ele acest înțeles, ici colo cu anumite specializări. Așa în Moldova (în punctele: 387, 402, 418, 518, 538, 542, 552, 554) și Basarabia (în punctele: 434, 445, 454, 458, 464) și în alte localități izolate (677, 725, 815, 308), *ospăț* înseamnă „praznicul dela orice sărbătoare“. În Bucovina, Maramureș și anumite regiuni din Crișana și Oltenia, *ospăț* are înțelesul de „masă (petrecere) la botez“, „masă (petrecere) la nuntă și botez“, „masă (petrecere) la nuntă“, „petrecerea care se face după nuntă (a doua, a treia zi, la o săptămână)“. De sigur tot înțeles de „petrecere“ are acest cuvânt și în expresiile *a merge în ospăț*, *a face ospăț*, întâlnite în Basarabia, care, în cea mai mare parte a ei, nu cunoaște pe *ospăț* decât în aceste expresiuni⁵⁾.

Sensurile arătate mai sus ne permit a urmări evoluția semantică a lui *ospăț*. Dela înțelesul de „petrecere (cu mâncare și băutură), banchet“, pe care l-a cunoscut odată pretutindeni limba română, de „petrecere la nuntă“, nu a fost greu ca *ospăț* să ajungă sinonim cu *nuntă*, înlocuindu-l pe acesta într-o regiune întinsă. Pentru explicarea acestei evoluții semantice, trebuie să se țină seama și de realitatea vieții țaranului român, care „se ospătează“ mai des, dar face „ospețe“ rar. Și cele mai strașnice „ospețe“ le face la nuntă⁶⁾.

⁵⁾ Cf. ALRM I, vol. 2, H. 352.

⁶⁾ Cf. *Ospețiu cel dela nuntă*. L. B., *ospăț la nuntă*. 229/ALR I. vol. 2, H. 254 (punctul 229 e comuna Hodac, jud. Mureș, aproape de Reghin, de unde, probabil, a dat și Petru Maior, în L. B., expresia citată mai sus) și *a mânca ca la nuntă*. În împrejurări ca acestea, *ospăț* a putut să primească înțelesul de „nuntă“: *Să pregătim nunta* spus femeilor chemate să ajute la gătitul bucatelor, înseamnă „a pregăti ospățul“, iar *duceți-vă pe la casele oamenilor și poftiți-i pe duminecă la ospăț* înseamnă „a-i pofti la nuntă“.

O evoluție semantică asemănătoare prezintă cuvântul *veselie*, care în câteva localități anchetate din Secuime (571, 573, 576) și în jud. Brașov (180, 186) înseamnă „nuntă“.

Constatăm din harta colorată 352 că *ospăț* se păstrează intens numai acolo unde a primit înțelesul de „nuntă”, adică în Transilvania. În restul teritoriului dialectului dacoromân cuvântul a dispărut sau e pe cale de dispariție. Una din cauzele dispariției lui *ospăț* ar putea fi imprecisiunea conținutului lui semantic. Din acest motiv alți termeni ca *petrecere*, *voie buna*, *veselie*, *chef*, *banchet*, *bal*, *mulăceag*, etc.⁷⁾ îl concurează scoțându-l din circulație.

Paralel cu evoluția semantică a lui *ospăț*, pe care am văzut-o mai sus, s'a dezvoltat înțelesul de „nuntaș” al lui *oaspe* (< lat. *hospes, itis* „hôte, celui qui reçoit l'hospitalité”), etimologiceste din aceeași familie. Cuvântul *oaspe*, ca și *ospăț*, nu se cunoaște decât sporadic în dialectul dacoromân⁸⁾. Vechiul lui înțeles de „mosafir” se mai întâlnește astăzi în Moldova, Basarabia, Dobrogea, în câteva puncte din Muntenia și în dialectul aromân și meglenit. Intocmai ca și *ospăț*, *oaspe* are viață mai intensă în Transilvania, unde nu se cunoaște decât cu înțelesul de „nuntaș”.

Schimbarea înțelesului de „mosafir” al lui *oaspe* în cel de „nuntaș”, care nu se găsește decât în aria lui *ospăț* „nuntă”, sau în vecinătatea acesteia⁹⁾, s'a putut întâmpla datorită faptului că nuntașii pentru cei ce fac „ospățul” sunt mosafiri. Că acest înțeles se găsește mai mult în Ardeal, e iarăși explicabil: țărânul de aici, nefăcând „ospete” decât la nuntă, nu se simte *oaspe* decât cu acest prilej. Dezvoltarea aceasta semantică a lui *oaspe* a putut fi ajutată și de apropierea formală a celor două cuvinte: *ospăț* și *oaspeți*, al doilea întrebuițat aproape exclusiv la plural¹⁰⁾. O punte de apropiere între ele este și verbul *a ospăta* (< lat. *hospitare*) „a primi în casă ca

⁷⁾ Cf. și expresia a merge pe omenie.

⁸⁾ V. ALRM I, vol. 2, H. 354 (înțelesurile și expansiunea lui OASPE). Din Muntenia și partea de sud a Moldovei *oaspe* a fost alungat de turc. *mosafir*, cf. ALRM I, vol. 2, H. 355.

⁹⁾ Să se confrunte H. 354 cu H. 352 din ALRM I, vol. 2.

¹⁰⁾ Cf. și *ospăt*=*oaspe*. (*Ospătul nu mănâncă ce gândește, ci mănâncă ce găsește*. ZANNE p. IV, 226) și *ospăt*=*ospăț* (*A venit flămând dela ospăt*. DONICI, F. I, 34).

oaspe, oferind casă și masă, a da de mâncare și de băut, a petrece, a benchetui“, și derivatele *uspătoi*, *uspători*, *uspătași*, *uspecioi*, etc.¹¹⁾, cu înțelesul de „nuntași“, care se găsesc în aria lui *ospăț* „nuntă“.

2. „FOD'IU“, FOC VIU „numire pentru anumite boli de piele“

Cu acest cuvânt s'a răspuns la întrebarea indirectă „Cum numiți bubulița mică, ce se face pe față, mai ales la oamenii tineri, din care, dacă o storci, iese ceva alb?“, în comuna Ighișul-Vechiu, jud. Târnava Mare. *Fod'iu*, cu pl. *fod'iuri*, înseamnă deci „coș (pe față)“¹²⁾.

Cu același cuvânt, însă cu altă înfățișare fonetică, s'a răspuns și în punctele învecinate 156 (Daneș, jud. Târnava Mare) și 158 (Mihai Viteazul, jud. Târnava Mare): *h'ir de fuo-ziu*¹³⁾ și *fō-yiu*, cu pl. *fō-yiș*, forme pe care autorul Atlasului le explică în notele marginale prin 'foc-viu'. Găsindu-se în aceeași regiune, pe aceeași hartă, ca răspuns la aceeași întrebare, nu este greu atunci a descoperi că *fod'iu*, din localitatea amintită, nu este altceva decât „foc viu“.

În conștiința lingvistică a subiectului vorbitor aceste două cuvinte (*foc* și *viu*) s'au sudat, formând o singură realitate fonetică. Dacă în răspunsul *h'ir de fuo-ziu* s'ar mai putea bănui încă componența celor două elemente, ea dispare cu totul în *fō-yiu* și mai ales în *fod'iu*. Formele de plural *fō-yiș* și *fod'iuri* ne-o dovedesc pe deplin¹⁴⁾.

11) V. ALRM I, vol. 2, H. 353 (NUNTAȘI).

12) 160/ALR I, vol. I, H. 25.

13) *v*, palatalizându-se, a devenit un sunet intermediar între *z* și *h'* redat prin suprapunerea acestor două semne.

14) Pentru compoziția lui *fod'iu*, cf. *mămăria* [a]; *mămări* „mama mare“ 679 /ALR I, vol. 2, H. 170, *mă-ta ta* „mamă-ta“ 900 /ALR I, vol. 2, H. 158, *frati-ñoño* „frate-meu“ 710 /ALR I, vol. 2, H. 160, 161, *sor-mia-mia* „soru-mia“ 720 (cf. și 700) /ALR I, vol. 2, H. 163, *măi fratimiule!* 744 notă /ALR I, vol. 2, H. 161 și *bacsăma* „bag sama“, în jurul Clujului

Observăm că aceste forme sunt ortografiate în două feluri. De ce? Pentru că într'un caz a intervenit simțul analitic al redactorului, care, descoperind elementele de compoziție, mai vizibile în formele din punctele 156

O formă, care cuprinde aceleași elemente de compoziție, o găsim dată de S. Fl. Marian: „Românii din Țara Bârsei în Transilvania... întrebunțează Ghimpele ca medicament în contra morbului numit de dâșșii „foc-viu“ sau scurtat *fochiu*, pentru că pasărea aceasta, după spusa și credința lor are putere de a trage tot *fochiul* în sine¹⁵⁾, iar alta aproape identică — *foghiu* — în *Vocabularium nemțesc și românesc* (Sibiu, 1822), dicționarul postum al doctorului Molnar-Piuariu, care traduce pe germ. *Rothlauf*.

„Focul viu“ ca denumire a unor boli de piele, termenul popular pentru *zona zoster*, *herpes zoster*¹⁶⁾, sinonim cu brâncă, orbalț, roșată, bubă neagră¹⁷⁾, fapt¹⁸⁾, coș (pe față)¹⁹⁾, se atestă în diferite regiuni: Dolj, Lăpușna, Brașov, Arad, Turda²⁰⁾, Târnava Mare²¹⁾ și în Munții Apuseni²²⁾. Și de si-

și 158, le-a scris separat, cu linioară, trecând cu vederea peste *fod'iu*, al cărui aspect fonetic a ascuns mai bine cele două cuvinte, scriindu-le împreună. Care e forma bine transcrisă? Credem că ultimă. Din moment ce în conștiința lingvistică a subiectului vorbitor nu mai există nici o urmă de compoziție a cuvântului, nu e niciun motiv de a-l scrie separat. Firește în acest caz nu pot să lipsească explicațiile complementare.

¹⁵⁾ *Ornitologia*, I, p. 421.

¹⁶⁾ I. A. C a n d r e a, *Folklorul medical român comparat*, Buc., 1944, p. 223.

¹⁷⁾ *Ibid.*; cf. și p. 259. V. și S. Fl. M a r i a n, *Ornitologia*, I, p. 421 notă.

¹⁸⁾ T. M o r a r i u, *Obiceiuri, credințe și superstiții legate de „focul viu“*. Extras din *Freemătul Școlii*, Nr. 1—2, 1937, p. 2 notă.

¹⁹⁾ 156, 158, 160 /ALR I, vol. 1, H. 25.

²⁰⁾ Comuna Vâlcele: *Foc-șiu alia-s uarișe bube. Să fașe la copți mai multă. Să țipă la uobrază, pi la minuri p-acolo. Bubele să lățăscă așa, să facă așa zămoșă uarecumva. T'iar nu ș'iu d'in șe să facă.* (Comunicat de Perde Maria).

²¹⁾ Comuna Fântâna: „Bubele ce se fac la nas, la gură sau în altă parte a feții, de obicei puțin dureroase, care se vindecă într'o zi două“. (Comunicat de D. Macrea). Cf. și 156, 158, 160 /ALR I, vol. 1, H. 25.

²²⁾ Comuna Neagra, jud. Turda: „Atari'e jubrari“. (Comunicat de Sântioana Tolomei); Comuna Scărișoara de jos, jud. Turda: „Ceva bubii, ceva roșali“. (Comunicat de Pașca Iliana). Cf. și T. M o r a r i u, *op. cit.*, p. 18, 19.

gur că acest înțeles al „focului viu“ se cunoaște și în alte părți ale pământului românesc²³⁾.

Mai obișnuit subț „focul viu“ se înțelege obiceiul de a aprinde focul, cu oarecare meșteșug, prin frecarea a două lemne deolaltă²⁴⁾. De focul aprins în acest chip se leagă fel de fel de credințe și superstiții, în special în legătură cu păstoritul²⁵⁾. El se aprinde la ieșirea oilor la munte, la băgatul lor pe brânză, etc. și de multe ori este întreținut până în spre iarnă, când turmele se coboară la vale. Rostul „focului viu“ este de a feri oile de fiare, de anumite ființe fantastice rău voitoare, de trăsnet și tunet, de a le vindeca de diferite boli și pentru a avea mană inelșugată. Urme despre acest obicei se mai găesc încă în regiunile care, prin așezarea lor, sunt mai conservative: Năsăud, Maramureș, Bucovina, Munții Apuseni și ici colo, în ținuturi unde păstoritul a fost sau mai este încă în floare.

Azi în Munții Apuseni, regiunea cea mai conservatoare, „focul viu“ se face aproape exclusiv pentru vindecarea bolilor mai sus menționate ale oamenilor, mai rar pentru animale. Apa încălzită la „focul viu“ are putere vindecătoare: bubele de pe

²³⁾ Cf. Avram Igna, *Descânțece din Bihor*, în *Familia*, XXXV (1899), p. 439, unde se dă un descântec de foc viu din Ineu („S'o țipat focul cel viu prin frig, prin căldură, prin foame, prin sete, s'o țipat prin supărare. Eși foc viu afară, acolo nu ustura, nu pițiga, nu durea, nu arde, nu ferbe...“).

Pentru Brașov, îmi comunică dl Prof. univ. Valeriu Bologa înțelesul de „erisipel“ al *focului viu*; în jurul Sibiului, după comunicarea dlui Prof. N. Munteanu, *focul viu* numește o boală de ochi, ce se manifestă prin zgrăbunțe roșii, foarte dureroase, poate cherato-conjunctivita; în Munții Apuseni (comuna Crișcior, jud. Hunedoara), oamenii se feresc de omida numită în alte părți *măța popii* să nu le ajungă pe piele, fiindcă, după credința lor, pe unde trece aceasta, se face *foc viu* (Comunicat de dl Prof. univ. Șt Pașa).

²⁴⁾ Pentru modul cum se produce focul viu v. T. Morariu, *Contribuțiuni la aprinderea „focului viu“ în Ardeal, Maramureș și Bucovina*, în *Anuarul Arhivei de Folklor*, IV, p. 229 ș. u., I. Mușlea, *Materiale pentru cunoașterea răspândirii „focului viu“ la Români*, ibid., 237 ș. u. Cf. și D. A. Vasiliu, *Focul viu în datinele poporului român în legătură cu ale altor popoare*, București, Casa Școalelor, 1943, p. 25–38.

piele se duc dacă sunt spălate cu această apă²⁶). Numai aici s'a mai păstrat rostul original, arhaic al „focului viu“, care odinioară se întrebuița exclusiv pentru vindecarea oamenilor de aceste boli²⁷). Numirea de *foc viu* (cu variantele fonetice: *fod'iu*, *fochiu*, *foghiu*, etc.) pentru bolile amintite, vine dela „focul viu“ aprins prin sistemul de frecare a două lemne, care, după cum am văzut, în terapeutică populară are, dar mai ales a avut, un rol atât de însemnat²⁸).

²⁶) Iată cum îmi povestește informatoarea Pașca Ilina din Scărișoara de jos, jud. Turda, despre focul viu: [Dacă freci mult cele două lemne, dintre care unul e prevăzut la capete de iască] *ieși foc-yiu După ce ieși iasca aceia d'in crepătura aceia, o pui 'ntr-o pică d'i goză d'e paé. Ș-apu o-nvîrt pînă dă focu paéle. Apu dup-aja o pui 'n niș'te aș'tiuță și cu scarimbe și-apu pui uaia pînă să-ncălzeș'ti apa. Ș-apu it ieși ceva pi pt'eli, ceva bubii, ceva roșăli, t'e speli cu ia șapu it treci*

„La noi încă să face foc viu, dară numai pentru oameni bolnavi... Focu îl fac doi veri primari și să folosește pentru bube de roșată, când sunt pe tot corpul. După ce-i făcut focul, să pune pe iel o oală cu apă care să lasă să să încalzească și după aceia spală pe cel bolnav cu apa aceia. Apoi după ce-i bine spălat, bolnavul sare de nouă ori în sus, peste foc și apoi îi trece. Se mai folosește focul viu și la oi și alte vite mari și numai acelea la care iești sigurat că știi că nu este răie“. (Comuna Scărișoara, jud. Turda) T. Morariu, *Obiceiuri...*, p. 15.

„Focu viu să face pântru năcazuri și dureri mari, la gite, cân se duce păru de pe iele, de boală grea și la oameni, cân is tare rău betegi. Că cu iel se vindecă orice fel de durere... Am înțales din bătrâni că focu acela îi bun tare, la om și la marhă, că mintenaș să vindecă. Focu acela-i sfânt, că-i făcut de frică, pântru năcaz“. (Comuna Avram Iancu, jud. Turda) *ibid.*, p. 18.

„Cân să face foc în om, ori cân să face la gite, de se duce păru și pceale, atunci numai cu focu viu se poate vindeca, acolo. Așa-i cu focul sfânt și cu puterea lui de vindecare, că boalele nu se pot vindeca, cu orice leac, numai cu iel, că-i tare sfânt și curat“. (Comuna Neagra, jud. Turda) *ibid.*

„Focu acela îl iei și faci foc din iel și încalzești apa. Cu apa se unge, unde se face rana aceia, care-i tot foc viu“. (Comuna Avram Iancu, jud. Turda) *ibid.* p. 19.

²⁷) T. Morariu, *Contribuțiuni...* p. 235.

²⁸) Pentru această evoluție semantică cf. *coadă de lingură* (768, 770/ALR I, vol. 1, M. 27), *coadă (la gură sau de gură)* (168, 164, 186, 190, 200, 584, 764, 770, 772, 776 /ALR I, vol. 1, H. 27) și *coada mății* (837/ALR I, vol. 1, H. 27) zăbos (—bubulite dureroase ce se face în culturile omii)“.

Această evoluție semantică a *focului viu* dela „focul aprins prin frecarea a două lemne“, cu putere vindecătoare, la anumite „boli“, pe care le vindecă, presupune existența obiceiului de a aprinde focul viu în regiunile unde zona zoster, herpes zoster poartă acest nume. În unele părți, ca în Munții Apuseni, cele două înțelesuri ale *focului viu* coexistă. În alte părți însă *focul viu* nu se mai cunoaște decât ca nume de boli. Aici a dispărut obiceiul de a face foc viu, coborîtor din vremuri arhaice, păstrându-se doar sensul lui derivat. Și acest înțeles, în regiunile în care este atestat, ne face mărturia indirectă a existenței vechiului obicei de a aprinde focul viu în în acele ținuturi, care este practicat din ce în ce mai rar, fiind sortit să dispară cu totul.

3. GINGEL, GINGEA, GINGEU, GINGEIU, GINGEIE, etc.

CADE și DA, înregistrează formele *gingél* (cu pl. *gingei*) și *gingeà*, ca variante ale lui *gingie*, fără să le explice, iar CDDE le consideră „obscure“, câtă vreme SCRIBAN, D nu le dă de loc, probabil neavând suficientă siguranță în existența lor. TDRG amintește, fără nicio lămurire, pe *gingea*, iar despre *gingei* observă că se găsește „în rimă“, lăsând să se înțeleagă, deoarece nu e atestată decât într'un singur loc, că această formă e reclamată de necesitățile poeziei (*De pe dinți de pe măsele Poți îngrășa trei purcele, De pe dinți de pe gingei Poți îngrășa trei purcei*. MARIAN, SA. 185).

Pentru întâia oară *gingeà* e amintită în L. B., alături de

„zăbeaua“ a ajuns să se numească astfel pentru că în aceste regiuni ea se vindecă arzându-se cu coada unei linguri de metal sau trecând coada mâții pe la colțurile gurii, v. și DR. IX, 428. Cf. de asemeni *negelariță*, *fapt*, *frigurică*, *vătămătoare*, *gălbinare*, *trânji*, *orbalt*, etc., ca numiri de plante, după boalele pe care le vindecă, Z. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, București, 1906.

Focul e cunoscut de altfel și ca nume de boli și ca un „leac universal“ (Dr. D. v Hovorka und A. Kronfeld, *Vergleichende Volksmedizin*, vol I, Stuttgart, 1908, p. 133; cf. și H Haeser, *Lehrbuch der ge-*

gingină. Tot cam din aceeași vreme, ceva mai înainte, e atestat și *gingei*: *Măselele în gingei sunt aprinse* (CALENDARIU (1814) 166/170), care se întâlnește, mai apoi, și în alte locuri: *De pe dinți de pe gingei*. MARIAN, SA. 158. '*N gură-s numai gingei*. HODOȘ, C. 82. *Două rânduri de dinți de fier . . . cu gingei de os*. BREBENEL, GR. P.²⁹⁾ De asemenea se cunosc aceste forme din comuna Șuștra, jud. Timiș-Torontal și din Chinciș, jud. Târnava-Mică.³⁰⁾

Harta 32 (GINGIE) din ALR I, vol. 1, ne permite a constata pe de-o parte că asemenea forme sunt mult mai numeroase decât sau cunoscut până acum (*gingel, gingeà, gingéu, gingéiu, gingéie, gingiănă*, etc.) iar pe de altă parte ne înfățișează răspândirea exactă a lor. Ele se găsesc într'o arie ce cuprinde partea de Nord a Banatului și Sudul Crișanei, cu trecere prin județul Hunedoara, Sudul Transilvaniei (județele Sibiu, Făgăraș, Brașov, parțial Alba și Târnavele), ținutul Vrancei, apoi în cea mai mare parte din Dobrogea cu câteva localități în Muntenia (710, 960, 980)³¹⁾.

Gingel, gingeà, etc. sunt fără îndoială forme analogice³²⁾. Analogia a pornit dela *ni(n)gêi - ni(n)gêl*, după care, prin asonanță, *gingii* și-a acomodat terminația acestuia, devenind *gingei* (în punctele: 11, 40, 156, 160, 200, 675, 988)³³⁾. După același model s'a format apoi un singular *gingel* (în punctele:

²⁹⁾ Cf. DA.

³⁰⁾ V. Șt. Pașca, *Terminologia calului: Părțile corpului*, în *Dacoromania*, V, p. 287. Ca o anexă a acestui studiu, printre alte hărți, se dă și o hartă GINGIE, întocmită după răspunsurile date de corespondenții Muzeului Limbii Române la chestionarul *Calul*. E dată și forma *gingei*, alături de *gingie*, cu pl. *gingii*, fără a putea preciza, după hartă, unde anume se găsește.

³¹⁾ CDDE dă pe *gingel* și *gingea* ca existente în Bucovina, probabil pentru că cea dintâi se găsește la Marian (*Satire*, p. 158), care e Bucovinean. E foarte probabil ca poezia să-i fi provenit acestuia din Banat sau Sudul Transilvaniei.

³²⁾ O explicație acestor „formațiuni analogice dela plural“ caută să le dea Șt. Pașca (*loc. cit.*), considerând accentul cu rol hotărîtor: „Se accentuează *gingie, gingeà*, de unde masc. *gingel*“.

³³⁾ Despre asonanță v. S. Puscariu. *Limba română*, vol. 1, p. 82.

45, 51, 56, 69, 75, 85, 125, 136, 138, 140, 144, 158, 164, 166, 178, 190 și 596). Că există într'adevăr o asociație formală între aceste două cuvinte ne-o dovedesc influențele reciproce dintre ele: „gingii“ în punctul 49 (Beba-Veche, jud. Timiș-Torontal) i se zice *nigél* (cu pl. *nigéi*, iar „negului“ în trei localități învecinate: 69 (Șiștarovăț, jud. Timiș-Torontal), 75 (Răchita, jud. Severin) și 85 (Lăpugiul-Superior, jud. Hunedoara) i se spune *gingél* (cu pl. *gingéi*)³⁴). Această asonanță a putut să se producă, printr'un joc de cuvinte, ca și în alte cazuri, în graiul copiilor, de unde apoi s'a generalizat pe un teritoriu mai întins.

Analogia a pornit dela plural. Atât *gingii* cât și *ni(n)géi* sunt cuvinte care se întrebuițează mai obișnuit la plural. În mai multe localități anchetate (11, 40, 156, 160, 200), informatorii, după ce au răspuns cu forma *gingéi*, au declarat că singularul nu se întrebuițează. Alții, la întrebarea anchetatorului, au dat răspunsuri de natură să descopere perplexitatea în care se găseau, când trebuiau totuși să formeze un singular: în punctul 675 (C. A. Rosetti, jud. Tulcea) pentru singular se răspunde cu *o parte de gingéi*, iar în 988 (Sibiul, jud. Constanța) subiectul anchetat, după ce dă răspunsul *gingéi* (pl. masc.), adaugă: „*gingel* nu poți să zici“, ceea ce înseamnă că avea această formă în subconștientul său, dar ea nu i-a apărut încă suficient de clar în conștiința lui lingvistică. Analogia aceasta a putut fi ajutată și de faptul că cuvintele de tipul *gingii*—*gingie* sunt mult mai puțin frecvente, în graiul obișnuit, decât tipul *ni(n)géi* - *ni(n)gél*, în care intră și toate derivatele diminutive în *-el*.

E foarte probabil ca asonanța să fi provocat această analogie în Banat, în regiunea în care se întâlnește *gingéi*, cu

³⁴) V. ALR I, vol. 1, H. 51 (NEG). Forma *gingel* „neg“ e atestată și de I.-A. Candraea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în *Grai și Suflet*, I, p. 189: „...prezintă o varietate infinită de forme, în mare parte anormale, acele cuvinte care sânt mai rar întrebuițate sau care designează o noțiune nu tocmai bine definită sau cunoscută. Astfel sânt corespunzătoarele lui *negel* (= neg), *ulciur* (la ochi), *gătlej*... Alături de *neze!*, se aud formele: *șigel*, *șigel*, *șigel*, *șigel*“.

sg. *gingel*, cu înțelesul de „neg”, deoarece aici apare mai frecvent și numai această formă analogică. În această regiune „negului” i se spune *ningel*, cu pl. *ningi*. Forma *ningei* (cu *n* propagat) este mai apropiată ca structură fonetică de *gingii*, decât *nigei* sau *negei*. Și Banatul este singura regiune în care coexistă cele două forme: *gingei* „gingii” și *ningei*. Un motiv în plus, care ne face să credem că aici s’a produs analogia, este că tocmai în această regiune s’a exercitat apoi o influență inversă: *gingei*—*gingel* „gingie” a atras după sine pe *ningei*—*ningel*, care, sub influența acestuia, s’a schimbat în *gingei*—*gingel*, devenind astfel omonime. De aici s’a generalizat apoi în ținuturile învecinate, dând naștere altor forme asemănătoare. Ele s’au întins de-a lungul Carpaților, ajungând și înafara ariei lui *ni(n)gel*, *negel*. Răspândirea lor în Dobrogea și în cele câteva puncte din Muntenia — în aria lui *neg* — poate fi explicată prin oierii mărgineni din satele de dincoace de munți, care pe unde au trecut sau s’au statornicit cu turmele, au lăsat și aceste forme de limbă din graiul regiunii lor de baștină³⁵).

Odată echilibrul lui *gingie* deranjat, s’au produs fel de fel de analogii:

după cuvinte ca *feméi*, cu sg. *feméie*, *chéi*, cu sg. *chéie*, dela *gingei* s’a format un singular *gingéie* (în punctele: 65, 90, 107, 122, 129, 174, 584, 592, 595, 679, 684, 710 și 986);

după cuvinte ca *lei*, cu sg. *leu*, *tuléi*, cu sg. *tuléu*³⁶), dela *gingei* s’a format un singular *gingéu* (în punctul 61 și la Agârbiceanu);

după cuvinte ca *tei*, cu sg. *tei(u)*, dela *gingei* s’a format un singular *gingéi(u)* (în punctele: 10 și 170). Dela acest singular apoi, după *bordéi*, cu pl. *bordéie*, avem un plural *gingéie* (în punctul 594);

după cuvinte ca *purcéi*, fem. *purcéle*, cu sg. *purceà*, *cățéi*, fem. *cățéle*, cu sg. *cățéa* (cf. *măsele*, cu sg. *măsea*), dela *gingei*, articulat *gingéile*, s’a format un singular *gingeà* (în punctele: 35, 680). Iși are de sigur aici partea sa de contribu-

³⁵) Cf. și ALRM I, vol. 1, H. 99, 123, 197 și ALRM I, vol. 2, H. 209.

³⁶) Cf. și *răi*, cu sg. *rău*, *dulăi*, cu sg. *dulău*, etc.

ție și vechiul gen — feminin — al lui *gingie*, care a răsunat încă în conștiința lingvistică a subiectelor vorbitoare.

Amintim și alte răspunsuri, în care s'au amestecat formele analogice dela plural cu cele dela singular: *gingeà*, cu pl. *gingeiuuri* (în punctul 980), *gingei*, cu sg. *gingiană* (contaminare din *gingeà* și *ginginã*) (în punctul 980). În alte locuri analogia, pornită dela plural, nu a putut pătrunde la singular: *gingie*, cu pl. *gingeie* (în punctul 131), *gingei*, cu sg. *gingie* (în punctul 960).

În schimbările analogice survenite, genul nu a opus mare dificultate. *Gingii*, devenind *gingei*, cu sg. *gingel*, *gingeu*, *gingei(u)*, a devenit în același timp masculin. Și-a păstrat însă genul feminin în *gingei* (articulat *gingeile*), cu sg. *gingeie*, și a ajuns ambigen în *gingei(u)*, cu pl. *gingeie*³⁷).

Dintr'o contaminare între *gingei* și *gingini* s'a născut forma *gingeni* (în punctul 677), cu sg. *gingin*, după analogia unor cuvinte ca *pinteni*, sg. *pinten*. În *gingen*, cu pl. *gingini* (în punctul 578) și *gingeni*, cu sg. *ginginã* (în punctul 582), din localități ce se găsesc la intersecția ariei *ginginã*, pl. *ginginã* cu aria acestor formațiuni analogice, informatorii anchețați au amestecat cele două forme.

De sigur tot unor analogii se datoresc și *gingii*, pl. *gingi* („m-am lovit la *õ zînzi*î[s]; amindoi *zînzi*“) (în punctul 588) și *ginge*, cu pl. *gingi* (în punctul 80). Și aici ca și în cazurile de mai sus analogia a pornit dela plural.

4. RAPĂD

Am întâlnit acest cuvânt, neînregistrat de niciunul din dicționare, de două ori în cercetările făcute pe teren la Moții „văsari“ din plasa Câmpeni. Odată în Lăzești (cring ce apar-

³⁷) Redactorul hărților Atlasului lingvistic a avut adesea nedumeriri, când a căutat să indice în paranteză colțuroasă genul acestor forme. De aceea în urma răspunsului *gingei* (cu sg. *gingel*), din punctul 596, adaugă [pf], când în realitate e masculin, sau [pm], în urma răspunsului *gingei* (cu sg. *gingeie*), din punctul 584, când în realitate e feminin.

ține de Scărișoara de jos): *cînu-î yomu miniosû vorbeșt'i rapădû*³⁸⁾ și altă dată în Arada, fiind vorba aici despre cursul accelerat al unui pârâu de munte. Înțelesul lui *rapăd*, cum bine reiese din exemplele de mai sus, este sinonim cu *repede*, însemnând deci „reissend, schnell“. De sigur că nu poate fi decât forma veche, normal dezvoltată din lat. *rapīdus*, care, în această regiune conservatoare, nu a ajuns încă să se schimbe, prin analogie, în *repede* (cf. *Dacoromania* V, 762 ș. u., id. VIII, 131).

Dacă aceasta este etimologia justă a lui *rapăd* — și credem că este aceasta — avem un motiv în plus de a respinge, împreună cu S. Pușcariu (v. *Dacoromania* V, 763, id. VII, 476), originea albaneză a lui *repede*, susținută de G. Weigand (în *Balkan-Archiv*, III, 214) și, după acesta, de Meyer-Lübke (v. *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ed. 3-a, cf. și ed. 1-a). Din moment ce s'a păstrat cuvântul latin în dialectul dacoromân — *rapăd* ne-o dovedește — este mai ușor a presupune o modificare analogică a acestuia, decât a-l admite ca împrumut albanez. De altfel *repede* cunoaște o răspândire mare în Nordul Dunării, care singură ar putea opune dificultăți serioase pentru susținerea acestei origini.

ROMULUS TODORAN

³⁸⁾ Informatoare Dobra Sava.